

הישיבה התשעים ושש

ביום ב' בניסן תשל"ב בשעות 3-6 אחה"צ בבית האקדמיה.

הנוכחים: החברים האדונים אברמסון, אורבך, בלאו, בן-חיים, ברנגרין, גרינברג, זיידל, ייבין, מירסקי, מלמד, מלצר, סדן, קוטשר, רבין, ריבלין.
 החברים היועצים האדונים אירמאי, בן-שמאי, ברודא, דותן, מיקם, פליישר, קדרי, רצהבי, שבטיאל.
 המנהל האמרכלי הא' בן-מנחם.
 חברי המזכירות: הגברות בהט, קלאר, רייך, שי והאדונים אסטרמן, מדין, סיוון.
 אורחים: משפחת עגנון ומשפחת ילון.
 הצטדקו על היעדרם האדונים איתן, מורג, מיזלש, קרוא.
 האדונים שירמן ושלי בחו"ל.

- סדר היום: א. דברי אזכרה
 ב. דברים לזכר שי עגנון ז"ל
 ג. דברים לזכר ח' ילון ז"ל
 ד. התעתיק מלועזית לעברית.

א. הא' בן-חיים: חברי המליאה, משפחות אבלות ויקרות, אנו מתכנסים היום לישיבת המליאה בפעם הראשונה מאז הלכו מעמנו שני גדולי הלשון העברית, שהיו קשורים לאקדמיה ללשון וחברים בה עשרות בשנים, עוד בהיותה עדיין ועד הלשון העברית: שי עגנון וחנוך ילון, וזכרונם לברכה.
 כמנהגנו יועלה זכרם כאן על ידי הערכת מעשיהם הרבים ותרומתם הגדולה והסגולת ללשונו ולתרבות בכלל.
 בשבוע שעבר נתייתמו, נתייתמה הספרות העברית, משני משוררים רבי-מעוף ונכבדים מאוד: נתן אלתרמן ואביגדור המאירי, וזכרונם לברכה. כל אחד מהם העמיד נכסים קיימים לדורות בספרותנו. הם היו מטובעי מטבעות בלשון העברית ושריהם נישאים בפי העם.
 לא ימוש זכר הנפטרים הגדולים מקרבנו, ויהיו נפשם ופועלם צרוּרים בצרור חיי הנצח של האומה.

ב. הא' סדן אומר דברים

לזכר שמואל יוסף עגנון ז"ל

למשמעה של תשובה אחת

ובינתיים למדנו קצת לשון קודש' - כך היה, לפרקים מרובים, דרך תשובתו של שי עגנון למי ששאל, לאחר פרידה ארוכה או קצרה, לשלומנו הטוב, כששאלתו באה מתוך ידיעה, באיזה פרק ומעשים עמדו זה מקרוב המספר וסיפורו, כגון שנתפרסמה חטיבה חדשה של סיפור וכל עשייתה, או לפחות רוב עשייתה, חידוש; וכגון שנדפס כרך של סיפוריו הכנוסים ותשלום עשייתו חידוש. לכאורה היה בה באותה תשובה כדי להתמיה, והשואל עשוי היה שייתפס לחשד-מה, כי הנשאל משטה בו, אילולא נפתחה תשובתו בו-יו החיבור, שדרכה, כמשפטה, להעיד על המשך ואפילו על סיום, ונמצא השואל כמתבקש להניח או לשער, מה בעצם קדם לה לאותה ו-יו החיבור.

ואם אמנם היה בידו להניח ולשער כזה וכזאת על פי הסיפורים שבאו או לפניו, והאירה התשובה את עיניו, ואם דקדק יפה יפה בכל תיבה ותיבה שבה, ונתגלתה לו כתומה.

וראשונה תסע תיבת ובינתיים, שאפילו לא נתכוונה אותה שאלה באותה שעה אלא לשעה קטנה שלפניה, הרי לא הייתה אותה שעה קטנה אלא חלקה של שעה גדולה ורצופה, שנמשכה לו למספר כאורך ימי שנותינו, ואפשר שאף המניין הזה, מניין שבעים שנה, טוען תוספת, ודברי לשון, שנשמרו בזיכרונו של המספר מקדמת ילדותו ממש, ושיקעם בסיפוריו, יעידו. אחריה תבוא תיבת למדנו, שאפילו לשון רבים שבה לא באה אלא, כדרך הנימוס, להצניע לשון יחיד, לשון "למדתי", חובה לקיימה כלשונה, שכן לפנינו החזיון הנפלא, שהמחבר הלומד והמחברים הנלמדים למדו כאחד, עד שנעשו כאחד, וכל לימוד ולימוד נבלע בשלפניו ונוסף לו, לא כגידול-מלבר אלא כצמיחה מלגו, וריבוי הקניין או מיצוי ביצרו מעמד ידיעה, חדש בהיקפו ומתחדש בעומקו, והוא שנעשה כממילא מעמד יכולת חדש באמנותו ומתחדש באמינותו, ואפילו כשמעמד הידיעה החדש לא נראה מסייע בגלוי את מעמד היכולת החדש, הוא סייעו בסמוי, ואם חשיפתה של הקליטה הגלויה קשתה עליו על המעיין והחוקר, חשיפתה של היניקה הסמויה על אחת כמה וכמה.

והיא אולי הנסיבה לסתירה שבין גודל הנאתנו מכלל המזיגה של מעשה סיפורו ובין קוטן ידיעתנו בפרטי ההרכבה של המספר; והיא אף ביאור לשפעת העיונים בכמה וכמה מיסודות הסיפור ולמיעוטם ביסוד המעמיד את היסודות, הוא יסוד הלשון.

אמת, מעיינים ראשונים מורים היתר לעצמם לדרוש מה שהם דורשים לתוך הסיפור, ואילו מעיינים אחרונים, אינם רשאים אלא לדרוש מה שהם דורשים מתוך הסיפור, והיא אולי תוספת טעם לכך, שחקר היסוד המעמיד, חקר לשונו של המספר, עודו צופה לחוקרו, שאור מחקרו יסייענו להכריע בטיבה של התיבה השלישית, היא תיבת קצת, שאפילו כוונתה כפשוטה, בחינת זה הים, ימה של הלשון, גדול ורחב ידיים, עד שגם השקוד כל ימיו, לרבות לילותיו, להעלות שפוני טמוני גל-הגודש שבידו אך חופן הוא. וביותר אם תביענו גדולה, כתיבית המספר מעצמו ולעצמו. אולם הוא רב מהכיל לא בלבד לגבי אלה, שכבר ניסו כוחם לבוא בעצמם ולהביא זולתם בסודו של האוצר הזה, וסופם כמלקקים וכמלקקים מן הים, אלא אף לגבי מי שעתיד, אם בדור קרוב יותר אם בדור רחוק יותר, להטיל עצמו מלוא תנופתו ועוזו בים הזה ולצלחו מקצה עד קצה ולצלול בו, עד כמה שהתואם, כל שכן התואם הגמור, בין המפורש והמפרש, מה שקורין קונניאליות, היא בגדר האפשר.

ואחרונה אחרונה תסע תיבה וחברתה, הוא צמד התיבות לשון קודש, שאפילו כוונתו כפשוטו, פשוטה של אמונה, שהיא קרויה כך על שום שבה נברא העולם, מותר להסמך לה, לפשוטה של הוראה, אף את דרושה, שדעתו של המספר הייתה נוטה לו, ואף הרמז וחזר עליו, כשהיה דוחה כינוי "יוצר", ששימוש הלשון השגור מזווגו לבשר ודם, וביותר בתחומו של אמן, וכינוי "יצירה", ששימוש הלשון השגור מזווגו למעשה בשר ודם, וביותר בתחומה של אמנות, ולא היה דוחה כינוי "בורא" וכינוי "בריאה", והתיר לתלות כינוי ראשון במספר, וכינוי אחרון בסיפורו, שכן הסיפור הוא העניין היחיד, שבו ניתן לו לאדם להיות בורא, שבריאנו במאמר – ובמאמר בלבד – נבראת.

ואין בכוחי להכריע, אם עלתה בידי לפרש תשובתו של ש"י עננן לשואלו, וביותר שהוצרכתי לפרקה – תיבה ופירושה, תיבה ופירושה. והרי ידעתי כן ידעתי, כי עיקרם של מספר וסיפורו הוא לא בהפרדה אלא בהרכבה, לא בהלחמה אלא בהתכה, לא בצירוף אלא

בצריפה; ואמנותו של סיפור כאמנותה של שירה היא העשייה היחידה, שבה האלכימיה נדרשת הלכה למעשה. אם ניתן אמנם לבוא בסודה של אלכימיה זאת עד כדי ראייה ברורה, כיצד קצת לשון קודש שנלמד בינתיים מצטרך לכל מיני ה"קצת" שלפניו, ונעשה עילוי של סיפור – היא היא השאלה.

ודומה ראוי לה לאותה שאלה שתהא נשאלת בבית הזה, ששי עננון היה בחבריו, שכבר ניסיתי בחלוקתם לאמור: יש בהם שהם משמשי הלשון, כאותם האומנים היודעים לפרק את הכינור ולהרכיבו, ויש בהם שהם אדוני הלשון ויודעים לנגן בכינור, כי הם הם הלשון ככבודה ובעצמה. ועתה בהידום ראש מגניו לא נדם ניגונו, והוא מהלך את קסמו, אשר לו יצותתו דור ודורות.

ג. הא' בן-חיים אומר דברים

לזכר חנוך ילון ז"ל

ביום י"ב באדר ראשון הלך מעמנו חנוך ילון וזכרונו לברכה, חכם גדול ברזי הלשון העברית. שבע ימים הלך ומשופע במעשים חשובים וגדולים בחקר הלשון העברית. לפני מותו ציווה שלא יספידוהו, לא בהלווייתו ולא במועד אחר. ילון, שכל ימיו היה ספון בחדר עבודתו, מתייחד עם מחקריו וספריו, היה חרד להטריח ציבור ויחיד, ובוודאי זה הוא הטעם שביקש שלא יוספד. אבל דומה אני, שרצונו זה מבטא בעונו את סגולות אופיו של ילון החוקר והבלשן. שוקל היה ילון מלים והנאים, מן הכתובים בספרים ומן הנאמרים בפה, במאוני דיוק שאין כמוהם, בודקם ובוחנם לדקדוקם ולאמיתות צלילים כבחון צורף זהב בכור מצרפו. הוא ידע, וחש קודם שידע, ערפה של כל מלה, לא סבל הפרוה ודיבור-יתר ויותר משהקפיד עם אחרים בדבר זה, הקפיד עם עצמו. ודאי לא רצה שייאמר בו שבח כלשהו, שעשוי להישמע ממנו שמץ של גזומה.

בעמדי לפניכם לומר כמה דברי הערכה לפועלו של חכם גדול זה בחכמת הלשון העברית, דברי הערכה, ולא דברי הספד שלא רצה בהם, חרד אני להיכשל בדיבור, שילון היה דנו כדיבור יתר והפרוה, ושמא מפני כך אטה להיפוכה של הפרוה.

לידתו הייתה בכפר קטן בגאליציה, שהייתה באותם הימים מחוז בממלכה האוסטרית. מויגה מופלאה נתקיימה ביהדות גאליציה: מויגה של תרבות ישראל שורשית עם תרבות המערב, וזו נקנתה בעיקר בלשון הגרמנית, ומקצתה אף בלשון הפולנית. בימי עלומיו עדיין הייתה מסורת ההשכלה מנסרת בחלל עולמם של אנשי הרוח בגאליציה, וניכרה בה מאוד השפעת חכמת ישראל, שהייתה לה שעת פריחה ונטלו חלק נכבד בעיצובה אנשים מבני ארצו. ובימים ההם החלה קרן אור חדשה מפצעת ועולה: זו הציונות המדינית, שעד מהרה קנתה לה שביתה בלבם של צעירים שואפי דעת והשכלה. שלוש אלה – ההשכלה, חכמת ישראל והציונות – חברו בלבבו של העלם יחידו והטביעו את חותמם באישיותו וכיוונו את דרכו במחקר בימים שיבואו. כדרך רוב החכמים והסופרים שיצאו ממחוז מולדתו, הייתה ראשית חינוכו בתרבות ישראל בלבד: בחדרים ובבתי המדרש, שכידוע נקנתה בהם ידיעת העברית ישר מן המקורות, בלא לימוד הלשון העברית לגופה, בלא לימוד הדקדוק, אדרבה, לימוד הדקדוק נחשב פסול. אך בהיותו כבן שש עשרה נפל לידו הספר "נתן החכם" במקורו הגרמני. אמנם לא עלה בידו להבינו כראוי מפני קושי לשוני, אך חולל הספר מהפכה בנפשו, ועל ידיו החלה תקופה חדשה בחייו: תקופת ההתודעות אל תרבות המערב ולימוד דרכי המחקר המודרני. מסייעים נאמנים מצא לו ילון הצעיר בעיר לבוב, בחבורת סופרים ומלומדים מודרניים, שעמה נתקשר קשר-נפש לכל ימי חייו. מבני חבורה זו היו א"מ ליפשיץ ושיי עננון, זיכרונו לברכה. מכל תחומיה של תרבות ישראל איווה לו ילון את הלשון העברית. בשלהי המאה התשע

עשרה ובפרוס המאה העשרים הגיע המחקר המודרני של עברית לשיא, וכבר הוא נוטה לחתימת תקופה. אין הוא חסר עוד אלא סיכום ומירוק בספרי דקדוק כוללים, והללו אמנם ניתנים כ־15–20 שנים לאחר מכן.

עיקר אופיו של מחקר העברית ועיקר עצמת הישגו הוא בהשוואה אל הלשונות האחרות השמיות, שחלקן נודע מימים ימימה וחלקן התחיל מתגלה והולך, כמו האכדית או הפיניקית הקרובה ביותר לעברית. וככל שגדל היקף עימותה של העברית ללשונות האחרות, כן נצטמצמה היא עצמה: חקר העברית פירושו חקר לשון המקרא בלבד, והמקרא כנתינתו בניקוד הטברני, זה הניקוד המקובל עלינו. והמהדרין אף לא חשו להתעלם מן הניקוד, והצטמצמו במערכת האותיות, כל אימת שלא התאימה מסורת הניקוד להשקפות המדעיות העולות מן ההשוואה. ואף על פי שכבר באותם הימים נתגלו מקורות לשון חדשים לעברית בניקוד הבבלי ובניקודים אחרים, ואף על פי שהיו מסורות חיות מתהלכות במבטאי היהודים והשומרונים – לא נחשבו בעיני האריות שבחבורה, והעיסוק בהם, עיסוק מקרי, הונח בעיקר בידי חובבנים. ואין לך הבעה חריפה יותר של דעת המחקר החדש על העברית מדברי חכם יהודי, מראשי המדברים בבלשונות השמית, אל אליעזר בן־יהודה, כשהלה ביקש לשמוע את דעת החכם על גיסונו לחבר מילון כולל לעברית. וכך אמר אותו החכם: "אין לשון עברית כזאת. יש לשון המקרא. יש לשון המשנה, ויש לשון – אם אפשר לקרוא לה לשון – שכתבו בה יהודים ספרים הרבה".

ודאי שאין לתמוה, כי לא מצא ילון את סיפוקו בנישה זו של המחקר לעברית. הוא לא מצא בו במחקר הזה תשובות לרוב השאלות שהציקו לו.

ואף לא טרח ילון להביא את לימודיו בבלשונות השמית לידי גמר רשמי. הוא קנה את שיטות המחקר המודרני ודרכיו – וליותר מזה לא הוצרך. שנים אחר כך כתב, בִּקְרֹו ספר דקדוק עברי: "ספר דקדוק הכתוב לעברים חייב לראות את כל הלשון כולה כשלמות אחת, ואין להפרידה חוליות חוליות: דקדוק המקרא, דקדוק לשון המשנה וכו'". ועוד: "המבטא הספרדי משמש לו יסוד מוסד. היה צורך להזכיר שאר מבטאים של שבטי ישראל. בייחוד מבטא תימנים. אין רמז לניקוד הבבלי (העליון)". בראייתו את העברית כאחדות שלמה, אורגאנית, לא היה ילון בודד בזמנו. כך הייתה ראייתו של בן־יהודה, ובדומה לילון ניסח ביאליק את דעתו במכתב פרטי כעשרים וחמש שנים לפני ילון. אלא שבאותם הימים לא יכול ילון לדעת את גיסונו של ביאליק. זו הייתה מעין הנחת יסוד בחבורת סופרים וחוקרים, שהתמכרו לרעיון הציונות ולתחיית העברית בדיבור. אותו, את הדיבור העברי המתחדש, ביקשו לראות המשך טבעי בשלשלת תולדותיה. זו הייתה משאת הנפש. בשביל ילון הייתה ההליכה אל אותה העברית שאינה משמשת נושא למחקר ה"רשמי", הלא־יהודי, העיסוק בגילוייה הסוטים – כביכול – מן ה"תקן", מן ה"נורמה", העיסוק בלשון שאפילו אינה נחשבת לשון של ממש בעיני בעלי הקתדראות – בשבילו הייתה זו הליכה אל העממיות, אל השרשים. ולא מקרה הוא, שחוקר העברית המובהק הייתה לו חולשה ללשון העממית, לידיש, ינע ומצא בה תופעות מעניינות בתולדותיה של העברית.

מחקר העברית בתחומה של הבלשונות השמית המשווה, עטור ניצחונות והישגים כבירים, ניתק בידוע את מסורת המחקר העברי הפנימי בן מאות השנים. הוא ביקש לבוא במקומה. הוא לא רק התעלם מענף המסורה, שהיה כל הדורות בעיסוקם של מדקדקים יהודים בן לוויה של הדקדוק העברי, אלא יתר מכן: אותו המחקר התעלם מהישגו גדולי המדקדקים העבריים של המאות הקודמות. ואפילו חוקרים יהודים, כאותו חכם עצמו שהזכרתי, גילו חוקים חדשים בעברית, חדשים להם – בלא דעת, כי כבר קדמו בגילויים אבות הדקדוק העברי כר' יהודה המדקדק הראשון, כר' יונה "בעל הכנפיים" וכר' שמואל הנגיד. ואולם ילון, שהיו נהירים לו

שבילי הבלשנות העברית הפנימית, ושקד על הבנתם ולימודם כל הימים, ביקש לסמוך עצמו אליהם ואל ממשיכיהם – להיות עצמו ממשיך להם.

מאות מאמרים, ומהם פניני מחקר, ייחד ילון לתחומיה המודחים של העברית: המסורה, לשון ספרות התלמודים, בעיקר בלבושה העברי (אבל לא מנע עצמו מלנגוע אף בלבושה הארמי), לשון הפיוט (וביתר ייחוד הפיוט הארץ-ישראלי הקדום) לשון סידור התפילה, ניקודים ישנים, מבטאי העברית בעדות השונות בגלויות קרובות ובגלויות רחוקות. בכל אלה היה כוחו גדול. וכיוון ששליט היה בכל תחומי העברית האמורים, ידע לגלות קשרים, שלא נודעו לאחר כלל, ולצרף חוליות נפרדות לשלשלת רצופה. וכך משתגלו מגילות ים המלח, זכינו שילון בוקנתו יפיץ עליהן מאור חכמתו ובקיאותו הגדולה ויתרום הרבה לשיבוץ חוליה זו בשלשלת תולדותיה של העברית. ומן התחומים האלה היה מפליג לעתים מזומנות אל המקרא ומעלה לו מהם.

אילו באתי למנות רק מקצת מן המלים וצורות הדקדוק, שטרח ילון והצליח לפרשן, הייתי חייב להאריך הרבה מכפי הראוי והאפשר במעמד זה. אך זאת אומר:

יש חוקרים בלשון, שכוחם גדול לבקר תורות בלשניות הרווחות בדורם, להעמיד תורות משלהם ולטחון אלה באלה. ילון לא הציע תורת-לשון משל עצמו. אף לא נטל חלק מיוחד בוויכוחים העיוניים, הכוללניים. יתר מכך: אדם, שעצמו תרם תרומה מקורית בחקר העברית של זמנים שונים ושל נופים שונים, לא העז לתאר פרק שלם בתולדותיה. אדרבה, ספקנות האופיינית לו היה נוהג לגבי ניסיון כזה, בדעתו עד מה עדיין עלומים מהשתגנו רוב הנתונים והידיעות בעברית שלאחר המקרא וטעוניהם הם חשיפה. כל אימת שנתקל בפרט מתמיה במקור מן המקורות, אם זה בדקדוק הצורה ואם זה במשמעות המלה והביטוי, לא הסתפק בקמיטת מצח ובתשובת שגרה, כלומר במתן תו טרמינולוגי לתופעה. הוא ביקש לדעת מה מאחורי הפרט; כלומר, מהו לפניו, לפניו בזמן: בדפוסים ישנים ובכתבי-יד. ילון היה אמן בניתוח הפרט, באילול ותיור אחר גלגוליו במסירת הדורות. ספריו המקובצים ממאמריו, שיצאו עד כה, וכן הספר העומד לצאת לאור על ידי מוסד ביאליק, ספר שהגהתו העסיקתו עד יומו האחרון, ימחישו לכול, איזה בניין גדול ללשון העברית מצטרף מפרטי ניתוחיו המעמיקים.

הספר והסייף היו כרוכים באישיותו של ילון ובפעולתו. ילון החל את פעולתו בהוראת הלשון העברית בגולה והמשיך בתפקידו זה בארץ משעלה אליה. האידיאל הלשוני שלו, העברית החיה מיוסדת במסורת כל הדורות – ולא על דקדוק המקרא בלבד – אותו אידיאל לא השתקף כלל בספרי הלימוד המקובלים ללשון ולדקדוקה, ובמידה מסוימת לא בלט אף בפעולתו של ועד הלשון בימים ההם. מכל מקום לא בלט בה במידה שהיה ילון רוצה בבליטתו. ילון לא הסך את שבט ביקורתו מספרים הכתובים ברוח האסכולה המשכילית והנסמכים יתר על המידה – גם בתוכנם – על המחקר המקובל, כלומר הרשמי. והוא נכנס בריב עם ועד הלשון על כמה וכמה מפסקיו בענייני דקדוק ובענייני המונחים. ראשי ועד הלשון, שהוקירו את ילון והוקר-הבלשן, בחרו בו סמוך לבואו ארצה לישב בוועד הלשון. אך ילון היה בטבעו אינדיבידואליסטן, המיטיב לעשות את מלאכתו ביחידות ומתקשה במשא ומתן בציבור. קשתה עליו הפשטה, שהיא חלקה, חלקה המאכזב, של כל עבודה בציבור. הוא פרש מוועד הלשון. כשנתכוננה האקדמיה ללשון העברית, היה הדבר מובן מאליו, שיהיה ילון מראשוני חבריה. אף שלאחר זמן מועט פרש, לא במרירות פרש, אלא מחמת שחש כי אין כוחו בעבודה ציבורית הכרוכה בוויכוחים מייגעים ומלאים. דובר בו, שיהיה עורך ענף לשון חכמים במילון ההיסטורי שעמד להתכונן, אך לא נכון ילון לקבל עליו תפקיד זה, כי חשב, שגדול העומס מכוח שנותיו, והוא מוקין והולך. הקשר שלו לאקדמיה היה לקשר שבכתב: הוא הרבה לפרסם

ממאמריו ב"לשונונו" וב"לשונונו לעם", מתווכח בשאלות עיוניות ובשאלות שיש בהן הלכה למעשה.

לפני שנים אחדות זכה ילון לכבוד גדול: הוענקו לו התואר "דוקטור מפני הכבוד" של האוניברסיטה העברית ופרס ישראל של המדינה על פועלו בלשון העברית. ילון ראה אפוא את הכרת מפעלו והוקרתו בחייו, והיה מאושר בכך. באחד מביקוריי האחרונים אצלו אמר לי, שהוא מתחרט על שנהג לעתים לשון חריפה בביקורותיו, חריפה מן המידה הנכונה. ואמנם בספריו המקובצים מן המאמרים הישנים השתדל ילון להפגין חריפות לשונו במקום שאפשר. על ביקורתו שחשבה לצודקת לא ויתר. כי ילון היה לוחם גדול ותקיף לעברית, לתפיסתו אותה ולדרכו בה.

עם ילון הלך מעולמנו אחד האחרונים שבקרבו, חותמי תקופה במחקר העברית – אישים, שחקר העברית והעשייה בה היו לאחת באישיותם, והם שלובים זה בזה בפועלם. וכשם שהעשייה טבעה שתהא מלווה מלחמות, כך גם מחקרו של ילון היה בסערת מלחמות. על ילון אפשר עוד לומר, שהיה אף כפותח מהלך מחודש: לא עוד בלשונת עברית כפרט בבלשונת שמית, אלא נושא נכבד וגדול לעצמו, והבלשונת השמית אך רקע לו, מסגרת מסביב לו.

אנו היום ספק הוא, אם נוכל להסכים הסכמה גמורה לדעה, שאין להפריד את העברית חוליות חוליות, המלחמה לראות את העברית בכל תקופותיה אחדות שלמה, ובמיוחד להכיר בעברית שלאחר המקרא כולה נושא למחקר – הלא היא הרחק מאחורינו. מתוך הרגשת שלמות צורתה של העברית ואחדות רציפותה ההיסטורית אנו היום מגסים להתבונן בעברית לפי חוליות חוליות, שמהן ודרכן ניבט מלוא כוח קיומה. ילון ויכרונו לברכה היה מן המכוונים אותנו לדרך זו.

ד. הא' רבין: מונחים לפניכם כללי התעתיק, שהבאנו אליכם בישיבה התשעים ושלוש. בכמה עניינים יש הצעות לבחירה. לפי מה שנתבקשתי בישיבה ההיא, סיפקתי רשימה של אותיות ושימושן בשפות השונות. אם שגיתי לגבי איזו שפה, אני מבקש את סליחתכם. בינתיים כבר העמידו אותי על כמה שגיאות ועל דברים שהחסרתי, אבל החומר יתן לכם מושג, איך פועל התעתיק הזה. הצעתה של הוועדה היא רק הצעת מסגרת. היא מספקת סימנים, אשר – אם יתקבלו – יהיו הסימנים, אשר בהם ישתמשו להבא כדי לכתוב מלים זרות. זהו מעין אלף-בית מיוחד למלים זרות, חצי פונטי, ואילו השימוש לגבי כל לשון ולשון, כפי שנרמז כאן, עודנו טעון עיבוד. לפני שיהיה אפשר להשתמש בכך, יצטרך מישהו – או הוועדה או מישהו אחר – לעבד שיטה לפחות לגבי האנגלית, הצרפתית, הרוסית ועוד כמה לשונות, שאנו מרבים להביא מהן שמות של אנשים ומקומות, ולהראות איך צריך לתעתק, הלכה למעשה, את הלשונות האלה בעזרת הסימנים שהסכמנו עליהם. ברור, שסימנים אלה אינם נותנים ואינם יכולים לתת תעתיק פונטי או פונמי מדויק של רוב השפות האירופיות. יש שפות שבהן הדבר מספיק, אבל ברוב השפות האירופיות התעתיק לא יהיה מדויק אלא בקירוב. יהיה זה תעתיק מדויק למחצה, לפי יכולתו של האלף-בית העברי, אפילו בהרחבות שאנו נותנים. כדי שיוכל כל אדם להפעיל את התעתיק הזה, יתי צורך להראות לו איך הוא פועל ממש בשפות. מה שאנו קובעים כאן, זוהי מערכת מורחבת של האלף-בית העברי.

והרי הרשימה על שימושן של אותיות הא"ב העברי בשימושן בשפות שונות, כפי שהכינוית לפי הצעת הכללים.

ב b, רוסית, β יוונית עתיקה.

ב באמצע המלה ובסופה: v, w, ב, רוסית, β ביוונית חדשה, wh אנגלית כשהיא מבוטאת (למשל

אָרָאָבּוֹן (Erewhon), פרסית ואורדו. (בתעתיק מערבית, כמובן, ו היא ו). ברוסית לעתים גם r.

ג g, בצרפתית גם gu, באיטלקית גם gh. אבל gu באיטלקית ובספרדית היא גו.

ג' j אנגלית, g באנגלית ובאיטלקית כשהיא "רכה", gy הונגרית, dz פולנית, ערבית j.

ד d, וגם th אנגלית במלים כגון this.

ה h; r באוקראינית. כשאין ה־h נשמעת במבטא, אין לכתוב אותה בעברית, כגון קאלָאָ Kahle, גוטאָ Gotha.

ו v, w בתחילת המלה (הקבלות אחרות, ראה ב).

ז z באנגלית, צרפתית, פולנית, ספרדית של דרום־אמריקה, וכז', 3 רוסית; בגרמנית, איטלקית וכז' s "רכה".

ז' j צרפתית וספרדית דרום־אמריקאית, ж רוסית, ž וגם iz פולניות, כך ž, ř צ'כיות; z, s באנגלית כשהן מבוטאות כך.

ח רק במלים ערביות: ח.

ט t בגרמנית גם th, dt.

יי y אנגלית וספרדית (כשהן עיצוריות), j גרמנית, ll בספרדית דרום־אמריקאית (בספרדית של ספרד: לי), il(l) בצרפתית; כן גם החלק הראשון של תנועות רוסיות: я, e, ё, o.

כ רק בערבית: ك.

כ' ch גרמנית ופולנית, ch, g הולנדיות, g ספרדית ו־j בספרדית של ספרד, خ ערבית ופרסית.

ל l כולל גם פולנית l.

נ; נכתבת גם אחרי תנועות אפיות, כגון צרפתית אן un פולנית יאַנְנִיק jezyk, פורטוגזית ã וכז'. ng בכל לשון נכתבת ng, בין ששומעים את הגימל בנפרד אם לא. ã ספרדית, gn צרפתית ואיטלקית, ny הונגרית, ní, ní פולניות נכתבות: ניי.

ס s (אלא אם היא מבוטאת כמו ז, ש וכז'), sz הונגרית, c רוסית, c צרפתית לפני אִי, אָ, z ספרדית של ספרד.

ע רק בערבית: ع

פ p

פ' f, ph; בגרמנית ובהולנדית גם v, באנגלית לעתים gh.

צ z גרמנית ואיטלקית, c פולנית וצ'כית, ț רומנית, tz גרמנית, u רוסית, ص ערבית.

צ' ch אנגלית וספרדית, c איטלקית לפני אִי, אָ, cz פולנית, ě צ'כית, ty, cs הונגריות, y רוסית.

ח' פרסית, ç טורקית, -szcz פולנית, ш רוסית נכתבות: שצ'.

ק k, בצרפתית ואיטלקית c לפני א, או, או, בצרפתית ובספרדית qu, בגרמנית גם ck. qu באנגלית, גרמנית, איטלקית נכתבת קו. x בגרמנית ובאנגלית נכתבת קס (x בצרפתית על פי רוב גז אם היא מבוטאת בכלל).

ר r, כך כותבים את כל סוגי הרי"ש, באיטלקית, בצרפתית ובאנגלית בריטית ואמריקאית, וכז'. באנגלית כותבים r גם כשה־r למעשה אינה מבוטאת; אבל בצרפתית אין כותבים r אילמת.

ש sh אנגלית, ch צרפתית, sc איטלקית לפני אִי, אָ, sj וכז' שוודית, sch גרמנית, s הונגרית, sz פולנית, š צ'כית, s פורטוגזית בסוף המלה (אך לא בבראזיליאנית), ш רוסית, וכז'. גם ś פולנית, tj שבדית נכתבות ש, אבל לא ch גרמנית, כמו ב־ich אלא זו, לפי המסורת המקובלת, נכתבת כ.

ת th אנגלית כמו ב־thing, th במלים מדעיות מן היוונית. כך נכתבת גם t ערבית, ואילו t ערבית יש לכתוב ת'.

וכסימני התנועות ישמשו:

בתחילה	אמצע וסוף	
א	א	a גרמנית, צרפתית, איטלקית, פולנית, רוסיית, וכו', u "קצרה" באנגלית. בשמות מקובלים זה דורות בכתב -ה בסופם יש ללכת אחרי המנהג.
אָ	אָ	e בגרמנית, צרפתית, פולנית וכו' לכל גזניה, גם כשהיא למעשה שוא נע; ä גרמנית, a "קצרה" אנגלית, ai צרפתית; ö גרמנית, eu צרפתית.
אי	י	i גרמנית, צרפתית, וכו', e, ee אנגלית, ie גרמנית; ü גרמנית, u צרפתית; ѳ רוסיית, y פולנית.
אֹ	ו	o גרמנית, צרפתית, אנגלית (למרות הדיפתונג), וכו', au צרפתית.
אֻ	ו	u גרמנית, פולנית, וכו', ou צרפתית, oo אנגלית, oe הולנדית, ou יוונית.
איי	יי	ai, ei גרמנית, i, y אנגלית "ארוכה", ij הולנדית.
אָי	אָי	a "ארוכה" אנגלית, ei הולנדית, eñ רוסיית.
אוי	וי	oi אנגלית, eu גרמנית, oñ רוסיית, ui הולנדית (אבל ביוונית eu היא אָו, ובמלים בינלאומיות, על פי החלטת האקדמיה, יש לכתוב ולבטא צירי כשכתוב eu.
או	או	au גרמנית, ow אנגלית, - َو ערבית.

כדי לקצר את הוויכוח, הריני מציע שנתרכו בנקודות הקשות של הצעתנו. שהרי אין כל ספק, שלא יהיה בינינו ויכוח, להשתמש באות ל כדי לתעתק את האות l ואפילו זו פולנית. אני רואה את הבעיה העקרונית של התעתיק שלנו בשתי אותיות, ובבעיה כללית אחת. הבעיה הכללית היא השימוש בדגש הקל כדי להבחין בין אותיות. אמנם היום אין זו בעיה. הוועדה הסתמכה על החלטת האקדמיה להנהיג הלכה למעשה את הכתיב משנת תש"ח, זאת אומרת לכתוב את האותיות בפ"פ הקשות בדגש. וזה מחייב לנהוג כך גם בתעתיק. כמו כן נשתמש בהבחנה שבין o לבין u הניתנת בכתב שהחלטנו עליו, ע"י סימון החולם והשורק. הבעיות מתרכזות, עד כמה שאני יכול לחוות, בעיקר בשתי שאלות: האחת - שאלת ההגה w, v בשפות אירופיות שונות, אותו הגה שאנו מתעתקים אותו היום לפעמים בבי"ת רפה, ולפעמים בוי"ו. לפיכך שלוש הצעות, ועל האקדמיה להחליט איוו מן הצעות האלה נקבל, או להביא הצעה אחרת.

הבעיה הקשה ביותר היא דווקא בתנועות. כאן יש עניין כללי - הוועדה הציעה לציין את כל התנועות על ידי סימנים שבתוך השורה, לא לנקד, אלא לכתוב כתיב מלא במלים זרות. מזה משתמע, שאנו צריכים לתת סימון לפחות לתנועות העיקריות שבשפות הזרות. הסתכלו נא בדוגמה של כללי התעתיק, בפרק "תנועות", ותראו שם, שלמעשה ציון תנועותיהן של שפות אירופיות מדויק הרבה פחות מסימון הקונסוננטים. מספר התנועות האפשריות הוא עצום, ואי אפשר כלל לתת ייצוג לתנועות הרבות באמצעים של לשון אחת, בלי כתיב פונטי מדויק ורב-אותיות. בגרסה הראשונה של המחזה "גברתי הנאוה" כתוב, שפרופ' היגינס יכול להבחין ב-120 תנועות. איני יודע, אם זהו מספר מקסימלי; דומני שיש אנשים היכולים להבחין במספר יותר גדול. אבל ברור, שאין אנו יכולים להציע 120 אותיות נוספות בלשון העברית. למעשה רוב התנועות המקובצות כאן אינן גורמות שום קושי. הקושי היחיד היא תנועת e שאין לנו דרך מסורתית לסמן אותה. כאן הוצעו כמה דרכים. הצעה אחת היא לכתוב אָ; השנייה - לכתוב יו"ד. יש גם הצעה להשאיר את ללא ציון, ויש הצעה להשתמש בנ"ן הפוכה. ודאי אפשר להציע הצעות נוספות. לי נראה, שאנו מוכרחים לציין את תנועת e. אם לא נציין אותה, לא נוכל

להבחין בינה לבין שווא נח, כלומר בינה לבין חוסר תנועה. במלים זרות נראה לי הדבר הכרחי. אבל עניין זה הוא העומד לוויכוח.

ברשותו של הי"ר, אני רוצה לסיים כאן ולבקש, שיסכים ותסכימו אתם לדון תחילה בשתי נקודות אלה: התנועה e והעיצור v. אלה הן הנקודות הקשות. אם נפתור אותן, יישארו כמה עניינים שנוכל לפתור אותם בנקל.

הא' בן-חיים: קשה להגביל את החברים לשתי נקודות בלבד, אבל אני מבקש מן החברים שיתרכזו באותן נקודות, שהן קשות והן שנויות במחלוקת.

הא' מלצר: אני רוצה להודות לפרופ' רבין, שהביא את הדברים בדרך כלל עד אל הנקודה שבה אני רוצה לנעוץ. הצעתי איננה הברקה של הרגע, אלא היא תוצאה של מחשבה וחיפושים, ושל ניסיון רב ומייגע בתרגום.

בחנתי את ארבע ההצעות שהביאה הוועדה, וארשה לעצמי לומר כמה מלים על כל אחת מהן. – ההצעה לסמן על ידי יו"ד עם שתי נקודות מעליה, כעין צירי עליון, מתנגדת לכלל שקבעה הוועדה לעצמה, שהניקוד יהיה בתוך השורה בלבד. הי"ד עצמה אות קטנה היא וקלה, היא מרחפת באוויר, מפני שאין לה "רגל" ככל האותיות, ואין לה כוח לשאת מעליה שתי נקודות, פשוט – אין בראשה מקום להניח את שתי הטפלין האלה. והרי אפילו נקודה אחת שלמעלה מן האות נשחקת ונופלת בדפוס, ובייחוד באותיות קטנות ובשורות צפופות, וכאלה הן רוב האותיות שבעיתונים, ואנו מחפשים תקנה בעיקר לעיתונים הנדפסים בחיפזון, ואין בהם שהות להכניס סגול, לא בטקסט ואף לא בכותרת. – ההצעה שלא לסמן את התנועה e כלל איננה הצעה של ממש. אם נקבל אותה, לא יהיה אפילו מקום לשאול: מה הועילו חכמים בתקנתם? מפני שאין בהצעה זו אפילו ניסיון לפתור את הבעיה, אלא יש התעלמות ממנה, וצריך יהיה לשאול: מה הועילו חכמים בדיוניהם? ואם נקבל את ההצעה לכתוב במקום e יוד סתם, איך יבחין הקורא בין יו"ד שכוונתה חירק ובין יו"ד שכוונתה סגול? מלבד זה, הכתיב חסר-הניקוד משופע ממילא ביו"ד ה"רבה, על הראשונים אנו מצטערים, ואתם באים להוסיף עוד? – נשארת אפוא רק הצעה אחת, שכדאי וראוי להתווכח עמה, והיא האל"ף הסגולה.

אני מצטער, שאין ידידי הא' שלי משתתף בישיבת זו. נדמה לי, כי הוא הוא אבי ההמצאה הזאת או אחד מאבותיה. בימי מלחמת העולם הופיעו בעיתונים בבת-אחת הרבה שמות חדשים של אנשים ומקומות, והיה הכרח לנקדם. ואז חידשו את האל"ף הסגולה. זאת הייתה הוראת-שעה חטופה, והייתה בה הצלה פורתא. אבל אל"ף סגולה זו לא זכתה להתקבל ולהשתרש, לא בכתב ולא בדפוס, ואפשר לומר שכבר יצאה מכלל שימוש. ובצדק, מפני שיש לה חסרונות רבים מאוד. וכאן הרשו נא לי להעיר כמה הערות גראפיות לשם הסברת חסרונותיה של האל"ף הסגולה, שאיננה סגולה ביותר. כל אות עברית שבדפוס יש לה קווים אופקיים מעובים, וקווים מאונכים דקים, כפי שזה ניכר ביותר באותיות סת"ם. האות אל"ף היא יוצאת מן הכלל מבחינה זו. הקו המעובה שלה יורד באלכסון, ומשום כך הוא נראה ארוך ביותר ובוטל מאוד. ומשום כך האל"ף היא גם אות רחבה ביותר. וכשבאים ומוסיפים מתחתיה שלוש נקודות של סגול – היא מתבלטת עוד יותר ומשתלטת ממש על כל שאר האותיות. כך בדפוס. ובכתב חסרונותיה גדולים עוד יותר. התנועה e היא תנועה שכיחה מאוד, ובכתב הלאטיני היא נכתבת במשיכת-קולמוס אחת, כתיבה של שליבה אחת. ואילו האל"ף הסגולה דורשת חמש פעמים הולכה והבאה של העט, חמש עקירות והנחות. זאת היא טרחה מרובה בשביל הכותב; ואמנם אינו נוטל על עצמו טרחה זו, הוא מוותר על ה"e". וראיה לדבר, זה עשרים וחמש שנים אל"ף סגולה זו מוצעת ועומדת, ועדיין לא הסתגלו אליה ולא סיגלו אותה אל הכתב ואל הדפוס העברי.

מה היא הצעתו? בתהילים פרק ק"ז מופיעה גו"ן הפוכה, שבע פעמים. ובספר במדבר, בשני הפסוקים "ויהי בנסוע הארון" וגו', שני הפסוקים הנחשבים לפי המסורת כספר לעצמו, מופיעה גם כן הגו"ן הפוכה הזאת, כנראה בתפקיד של סוגריים, או של מרכאות. בתורה קוראת המסורה לגו"ן הזאת "הפוכה", ובתהלים – "גו"ן מנוזרת". ומפרשים מלשון "נוזרו אחור", כלומר, גו"ן שנסוגה, הפכה פניה ממערב למזרח. אני מבקש לפרש "מנוזרת" כלשון נזירה, כלומר, גו"ן שהיא נוזרה ופרושה מעולם המעשה, יושבת לה נסתר במקום שהושיבה אותה המסורה, ואין עושים בה שום שימוש כלל. ונדמה לי, הגיעה השעה לשים עליה עול ולהשתמש בה לצורך של ממש. למה לא נצל את הגו"ן הזאת לסימון התנועה החסרה לגו? יש לה כמה יתרונות חשובים, כנגד החסרונות של האל"ף הסגולה. היא אות צרה ואינה מתבלטת; אינה מצריכה ניקוד, היא עצמה אינה אלא בחינת נקודה; ובכתב היא תיראה באמת כמו גו"ן הפונה ימינה, ותיכתב במשיכת-קולמוס אחת; או שתיראה כמו חלקה הראשון של האל"ף שבכתב, כחצי לבנה. וגו"ן הפוכה זו אינה באה לדרוש לעצמה מעמד של אות ממש, להוסיף חלילה אות אחת על כ"ב האותיות שלנו. היא לא תבוא לעולם בראש המלה, בראש מלה המתחילה בתנועה תבוא אל"ף ואחריה הגו"ן, שתסמן את הנקודה בלבד. אבל הגו"ן הזאת גם לא תהיה המצאה חדשה, מפני שיש לה מסורת כלשהי. הנה מחזיק אני בידי ספרון שנדפס לפני שנה, הדפסת תצלום של הגדה של פסח, הגדת פראג משנת 1526. בסך הכול 26 שנים לאחר שנסיימה תקופת האינקוואבולים, ויש לשער שהמדפיס של ההגדה הזאת עוד הייתה בידו מסורת נאמנה של כתבי-היד העבריים. ובהגדה הזאת משתמשים הרבה בגו"ן הפוכה, מעמידים אותה בכל שורה, שבה לא הספיקו לסיים תיבה שלמה, והיא מרמזת שהתיבה הזאת תחזור ותיכתב שנית בשלמות בשורה הבאה. מניתי ומצאתי שהגו"ן הפוכה מופיעה בספרון הזה לא פחות ממאה ותשעים פעם! והו סימן עברי לפי צורתו, צנוע ונחבא יפה בתוך הא"ב שלנו.

אני יודע, כי ההצעה הזאת מפתיעה קצת ברגע הראשון, ואני מבקש מכס שלא לומר "לא" תכף ומיד. נדמה לי, זהו סימן שיאיר את עיני הקוראים. ואין לנו טוב ממנו.

הא' ייבין: אני מבקש להוסיף אל שתי הנקודות, שהציע הא' רבין להתווכח עליהן, גם נקודה שלישית, והיא – הדגש. גם זה עניין עקרוני מאוד. יש שפות רבות, איטלקית למשל, שבהן יש עיצורים מבוטאים בהדגשה רבה. והדבר מסומן בכתבין. על כן יש בכל זאת בעיה: מה נעשה, כדי להבדיל בין דגש קל ובין דגש חזק (מכפיל)?

ועכשיו לעניין העיצור v. לא הובלט בהצעה זו עניינו של העיצור w. אם אנו מתעתקים לפי ההצעה, הרי אנו הופכים אוטומטית כל w אנגלית ל-v. איני יודע מדוע אנו חייבים לעשות זאת. הרי יש בעברית אפשרות להבדיל, ואנו מבדילים בעברית בין ההגאים v ו-w (האנגליים).

אני מציע, שכל v תיכתב בבי"ת רפה, ושהבי"ת הרפה תסומן תמיד בקו הרפה למעלה. גם בראש תיבה תהיה v מסומנת בפירוש בבי"ת רפה. זה אמנם נוגד את הדקדוק העברי, אבל דברים רבים כאן יהיו נוגדים את הדקדוק העברי. מכל מקום כך יהיה ברור, איזו היא בי"ת רפה, ואיזו ו"ו עיצורית. ועוד אומר, שלא רק בעניין הבי"ת נהג כך, אלא גם בעניין הכ"ף. אותיות אלה תסומנה ברפה, כאשר הן מיועדות להביע הגייה רפה.

עניין התנועות קשה מאוד. קשה להתווכח עם הא' מלצר. כי על טעם וריח אין להתווכח. לפי דעתו גו"ן הפוכה יפה היא, ולפי דעתי הדבר מכווער ביותר. אני מוכן להעדיף אפילו את השימוש בעי"ן לצורך זה, מפני שהכול יודעים, כי בשפות אירופיות זרות אין עי"ן, ואם תבוא עי"ן במלים זרות, פירושו של דבר, שאין זו עי"ן עברית, אלא סימן לתנועת e.

איני חושב, כי בסימון י"ד עם נקודות יש לחשוש למה שהעלה הא' מלצר. אם אנו מכניסים לשימוש אותיות, הרי אפשר ליצוק אות שבה היו"ד לא תהיה בראש השורה, אלא תהיה תלויה

באמצע השורה. בראש השורה תבואנה שתי הנקודות, או נקודות אחרות שנחליט עליהן, וממילא הן לא תישחקנה, כפי שחושש לכך מר מלצר. אני מעדיף יו"ד ושלוש נקודות מעליה לתנועת הסגול, ויו"ד ושתי נקודות מעליה לתנועת הצירי. אם לא – הריני מוכן להציע את השימוש בעי"ן, אבל בשום פנים לא אסכים להכנסת אותיות הפוכות לשורה, שהרי יש עניין בנוי תליה – "יהנתן בן-מלשה". למה לנו לתת את ראשנו בסבך של בעיות שונות לגמרי – ללא כל צורך.

אני רוצה לחזור לעניין הדגש. איני יודע אם מבחינה גראפית אפשר הדבר. אבל נדמה לי, שבכל זאת אפשר לעשות הבדל כלשהו בין הדגש הקל לדגש המכפיל: אולי יסומן האחד בנקודה, והשני – בעיגול קטן. זה אמנם יהיה קשה באותיות קטנות. או שאפשר לחפש לכך פתרון אחר. אבל הכרח הוא לחפש פתרון, משום שיש הרבה שפות, המכפילות את העיצורים, ולא נפתור את הבעיה, אם לא נמצא לכך פתרון. אולי אפשר להשתמש בסימן – הערבי לסימון הדגש החזק?

יש עמי עוד הערות לא-מעטות, אך אני מניח, שאנו מתווכחים עתה רק על שלוש הנקודות הנזכרות; ועל כן אשאיר את ההערות הנוספות להמשך הוויכוח.

הא' ברוידא: בנוגע לחלק הראשון של כללי התעתיק אין הרבה מה להעיר, והדברים בכללותם נראים.

איני יודע, מדוע עלינו להתקין סימנים לאותיות הרפות, בשעה שאפשר לפתור את השאלה על ידי סימון הדגשות. אם נקבע לא רק מבחינה עקרונית, אלא גם נדאג לקביעה מכאנית בבתי הדפוס, שיש ב דגושה, פ דגושה – ממילא לא יהא צורך בקו למעלה לסימון הרפה.

הא' ייבין: בראש מלה יקרא כל איש עברי ב, כ, פ, דגושות.

הא' ברוידא: אשר להגה g. אם הכוונה לסינית, הרי אנו נוהגים בתעתיק העברי לפי ההגייה, ולא לפי הכתיב. ng בסינית נהגית נו"ן כגון Peking = פקין.

בנוגע לעיצור s – לדעתי כדאי ללכת בכיוון הקלאסי, משום שעיקר הקושי בתעתיק הוא דווקא במלים מן השפות הקלאסיות. ס יוונית מועתקת בדרך כלל סמ"ך, חוץ מאשר לפני עיצורים מסוימים, כגון ב, ד (כמו ב"פרובול", "פרובוט", "פרודגמה"), אבל זה מוגבל למלים מסוימות. והוא בעיקרו עניין היסטורי. בדרך כלל צריך לקבוע, שסיגמה היא סמ"ך.

בנוגע ל-th – מדוע שמים כאן לב לאנגלית ולא לשפות הקלאסיות? יש מלים הכתובות ב-th ונהגות t, ובכל זאת יש לכתוב אותן בתי"ו מסיבות עקרוניות והיסטוריות. דוגמאות: תומאס, אסתטי (וכמובן, יש להקפיד ולכתוב "אסתטי" ולא "אסטטי" לפי ההגייה).

ומכאן לעיצורים w-v. כאן נאמר, כיצד יכתבו זאת בראש המלה ובסופה – ומה בנוגע לאמצע המלה? (הא' רבי"ן: זה כתוב בהצעה.)

אם מקפידים על ו שרוקה וגם ו חלומה, הרי ו סתם פנויה להביע את העיצור w. בנוגע לאות x – אני מערער על הנטייה להפוך x ל"קס". במקורות יש x – "כס", כמו אלכסנדר, אכסניה ועוד דוגמאות לרוב. מן הדין שעם בן תרבות יקיים את הנהגה, שנקבע במקורות, וכשם שלא אכתוב אלכסנדר ב"קס", לא אכתוב לכסיקון ב"קס". (הא' מדן: אלכסנדר הוא היום שם עברי, זה לא עניין של תעתיק. וכן אכסניה, אלכסון הוא כתיב עברי של מלים שנקלטו בעברית, ולא תעתיק של מלה הנשמעת כלועזית.)

אני עובר לפרק התנועות. בנוגע לתנועת a – מדובר על כל השמות הבין-לאומיים שסימנם a: שמות אנשים וגם שמות עצם מופשטים, כמו "מוסיקה, פילוסופיה". צריך אפוא להרחיב את ההגדרה.

אני עובר לבעיה הקשה של e. נראה את עניין e על רקע כללי. אם נקפיד על ניקוד ו בחולם וגם ו בשורק, והי"ד משמשת כמובן לציון i. נשארת רק בעיה אחת: e. התיקון של אל"ף סגולה נתחדש לפני הרבה שנים; לא בימי מלהמת העולם, אלא חמש שנים לפני מלחמת העולם. אני הייתי או שותף לדבר עברה; אני מודה ומתוודה שזו עברה, משום שזה מנוגד לרוח הלשון העברית. האל"ף המנוקדת בסגול או בפתח היא אות והברה לעצמה ואינה באה, כבלשונות אחרות, לשם ווקאליזאציה של הקונסונאנט שלפניה. מבחינה עברית צודקים הילדים שראו "דבורה בארון", וקראו "דבורה בארון". הוא הדין ב"באון", (ובעיתונים עוד משמיטים את התנועה, וממילא יוצא כביכול באון). במקורותינו הקדומים יש, כידוע, התחלה של ניסיון להביע תנועות על ידי אותיות: ודאי, שמאי. אבל שם מופיעה האל"ף כאישור לפתח שלפניה. אם הקושי מצטמצם בעיקרו לבעיה של תנועה אחת, סבורני, שאולי לא במליאה יש לדון בצורה הגראפית והאסתטית הנאותה, הפתרון הוא דומני בדרך של קביעת סימן אחרי העיצור, סימן בצורת גרש או משולש קטן זכר לסגול. זהו פתרון שאינו מכער את המראה הכללי של הלשון.

אשר לדיפתונגים ai, ei – את הדיפתונג ai יש לכתוב באל"ף וי"ד, ואת ei אפשר לכתוב בשתי יוד"ן. זה נראה לי הגיוני ופשוט. בנוגע ל-au, eu יש להניח לפחות, כאלטרנטיבה, אפשרות לאיית כדרך שאייתו לעתים קרובות חז"ל: אבנוסטוס, אבטומטוס, אבגיגוס.

הא' אירמאי: הבינותי, שאינו דנים בתיקוני כתיב של מלים ממוצא יווני או רומי, כמו "פרובול" או "אכסניה", או בשמות המופיעים בתלמוד. את אלה נמשיך לכתוב כנהוג במסורת שלנו. כללי התעתיק מכוונים "להעתקת שמות של אנשים ומקומות מלשונות זרות, ולהעתקת מלים זרות, המובאות בטקסט עברי כמלים זרות". כך כתוב בהקדמה של הוועדה. הכוונה היא למה שמתחדש כיום, ולא למה שהיה במקורות. לגבי החידושים נכתוב לפי הכללים שייקבעו על ידי האקדמיה.

איני רואה סתירה בין דבר הא' ברידא להצעה, כי אין ביניהם למעשה כל קשר. לבקשת הפותח אדבר רק על התנועה e. מניתי בסך הכול שבע הצעות: להשאיר בלי סימן – זה לא ייתכן, כי זו תהיה התחמקות מתפקידנו. הצעה אחרת – לכתוב י"ד, ואז לא נדע להבחין בין עיצור לתנועה. הייתה הצעה לכתוב י"ד עם שלוש נקודות, או אל"ף עם שלוש נקודות. החיסרון העיקרי כאן, לדעתי, נעוץ בכך, כי כתיבה של י"ד עם שלוש נקודות דורשת ארבע תנועות קולמוס, מה שיקשה על הכותב. ודווקא התנועה e שכיחה מאוד. מבחינה מעשית שלוש נקודות הן דבר ששוכחים לכתוב אותו. ויש נימוק יותר חשוב. התרשמתי מאוד מן המחקר, שהובא במליאת ועד הלשון לפני כ-25 שנה. ד"ר לוי, מנהל הסמינר למורים בתל-אביב, ערך מחקר על הפסיכולוגיה הוויזואלית של סימנים גראפיים. מתברר, שהעין רואה בעיקר את השליש העליון של האות, ולא את החלק התחתון שלה. בכתיב עברי העין, שצריכה לעקוב אחרי הניקוד התחתון, מוכרחה לרדת מלמעלה למטה, ואחר-כך לעלות וכו' לסירוגין, מה שמינע את העין. גיסויים שנערכו בקרב תלמידים ומורים הראו, שמספר הטעויות בטקסט מנוקד עולה על אלה שבטקסט לא-מנוקד. לכן הוספת סימן תחתי מקשה הן מבחינת הכתיבה והן מבחינת הקריאה.

נשארו עוד ההצעות, שיש עמהן הכנסת סימן מיוחד. אישית אני סבור – וזה עניין של טעם – שהמסורת של חלק מעמנו להשתמש באות e ביידיש מצדיקה את השימוש באות זו למטרותנו. אין כל חשש של ערבוב עם e הגרונית, כיוון שלא נעשה זאת בכתיב של שמות ערביים, ובערבית הכתובה אין גם תנועת e. (הא' ייבין: בערבית

המדוברת היא שכחה ביותר). לערבית נצטרך להשתמש בתעתיק אחר. איני מתנגד עקרונית להכניס סימן חדש. אבל קושי רב להכניס סימן שאינו מקובל בציבור. לעומת זאת הסימן ע קיים, ולכן אני חושב, שהצעה להשתמש בו היא הטובה ביותר.

אבל בנוסף לכך אפשר להציע הצעה נוספת: אנו נוהגים לפי כללי התעתיק לכתוב באות ה שמות המסתיימים ב-*e*. בכתיב העברי הקדמון היא נכתבת ה , והיוונים הפכוה ל-*E*. למה לא נחזור על מסורת זו? וכך ניקח אחת מאימות הקריאה בצורתה הקדומה.

הא' בן-חיים: הנשיא בן-צבי ז"ל הציע זאת.

הא' אירמאי: אני שמח, שכיוונתי לדעת גדול ממני. ואם באנו לקחת סימן שאינו ידוע בציבור, ניקח לפחות סימן שבא ממקורותינו.

הא' מירסקי: בעניין *e* – זה הדבר שדיבר בו עתה הא' אירמאי – לדעתי אין זה עניין של טעם, אם יכולה לשמש נו"ן הפוכה לצורך הכתב, אלא זה עניין שיש לומר בו טעמים ונימוקים. לי נראה, שהדבר אינו ראוי להיעשות, והטעם – שהנה אנו רואים ויודעים, מהו מנהג העולם בלשון. דבר אחד עובר מתחום אל תחום בלי שום הבחנה. אם יראה הציבור סימן חדש – נו"ן הפוכה – משמשת כ-*e* במלים ובשמות לועזיים של אנשים ומקומות, יאמרו הבריות: למה אין סימן זה יפה לנו להכניסו ללשון העברית, שימש לנו גם במלים עבריות? והטעם השני: אם נתחיל להפוך את האותיות, לא נהפוך את האות הזו בלבד, אלא נהפוך ונהפוך גם באותיות אחרות, ותהיה הלשון מתהפכת והולכת.

ועוד טעם כנגד נו"ן הפוכה, שהכתב העברי נכתב מימין לשמאל, ונו"ן הפוכה נכתבת משמאל לימין.

מטעמים אלה אני סבור שחלילה לנו לבוא להצעה זו, להכניס סימן חדש וסימן הפוך, ותצא לנו תקנה מועטת, למעט מלים ושמות לועזיים של אנשים ומקומות, בקלקלה גדולה לכל הלשון העברית.

ומבקש אני עוד לומר דברים אחרים בנוגע להצעות אחרות. הייתה הצעה לאל"ף בסגול. כאן מסכים אני לדעתו של הא' ברידא, שלא לעשות את הדבר, מן הטעמים שהוא העלה ונימק אותם כל צורכם. אם לא אל"ף בסגול, ע לסגול לא כל שכן. גם א הוא עיצור, ועי"ן הוא עיצור אמיץ יותר מן האל"ף. הנה עוד אנו מקווים, שישוב העי"ן לחיים בדיבור העברי. עדיין אנו משגיחים על הקריינים ברדיו שיהגו את העי"ן, ואנשים משתדלים לעשות כן. אם אנו עושים את העי"ן סגול, אנו עוקרים בידנו הגה מן האל"ף-בי"ת. אם יפה היה לדוברי יידיש לעשות את העי"ן סגול, אינו יפה לנו, שהם לא ידעו את הגיית העי"ן ולא שמעוה, ואנו שמענו וידענו. ומה יענו אחינו הבאים מארצות המזרח החותכים את העי"ן כבסכין חריפה.

לגוף השאלה כיצד לנקד בסימן *e* שמות לועזיים – אנו מבקשים פתרון לא במקום הנכון. אבל לא הלשון העברית צריכה להידחק בשל כך, לפי ששאלה זו טכנית היא: כיצד מנקדים במכונה אות וסגול או צירי תחתיה? ופתרון לכך יש לבקש מאת אומני הטכניקה, שימצאו דרך לנקד, בסגול או בצירי, את אותיות האל"ף-בי"ת, ואותיות אלה תשמנה לאותם צרכים שאינם מרובים. (הא' ייבין: *e* היא אחת התנועות המרובות ביותר.) יש הרבה שמות לועזיים, ולא בכולם יש סגול. באותן מלים שיש בהן סגול, שם ישמש אותו האל"ף-בי"ת המנוקד, על כן הצעתי, שנשאל מאנשים מומחים לדבר שיתקינו כל אותיות האל"ף-בי"ת עם נקודות של צירי או סגול.

הא' קדרי: בכללים שמבקשים לקבוע יש לבדוק עד כמה שאפשר בנהוג המקובל, ואין להכניס חידושים מיותרים בכל מקום שאין הכרח ממשי בכך.

נראה לי, שאין צורך לסמן את המבטא הקשה של בנ"ד-כפ"ת בסימן המכפל, סימן הדגש. כאשר יש צורך לסמן את הרפה באותיות בנ"ד-כפ"ת - ובעיקר באותיות ככ"פ - אפשר להשתמש בסימן של קו נטוי מעל לאות: "פילוסופיה", למשל, אפשר לסמן בקו שכוב. אי אפשר לסמן בסימן של ג' את העיצור ההונגרי המחונך cy. אם יתקבל הכלל שג' מסמן את dz המחונך, צריך להוציא את הסימן ההונגרי מן הטבלה. אשר לתנועות - אין להוסיף סימנים חדשים, לא גו"ן הפוכה ולא ע. יש להחזיק במערכת הסימנים המצויה בדינו. בדבר הסימן המוצע ל-e - א בסגול - אי אפשר לכרוך יחד תנועות שונות הרחוקות כל כך זו מזו. אם התנועה היא קדמית - יש להציע א; אם התנועה אחורית - יו"ד; ובסוף תיבה יש לכתוב ה. הא' ריבלין: האם הבאתם בחשבון, שהאשכנזים היו מבטאים את החולם כ-אָ? (משה היו מבטאים משה).

שתי אותיות היו מופקרות: ק, ט. גם הספרדים לא ביטאו את ק ואת ט. אצל אחרים הייתה האות ח מופקרת. בעיקר הדבר היה בולט בעניין ו. המבטא של ע היה יותר קל. האשכנזים יכולים לבטא ע. אבל באשכנז הפכה לסימן תנועת e. כאשר באו לארץ-ישראל, החליפו עין ביו"ד. האות ה בעברית היא סימן לנקבה, ולפני ה צריכה לבוא a. אני רוצה לומר בזה, ששאלות אלה עברו מדור לדור. יש הבחנה בין ט ובין ת. יכולים לכתוב ב דגושה ורפה, וכן גם ת. אפשר להשתמש בדגשים. עלינו להתווכח פחות ולקבל צורה נאותה. זוהי יותר שאלה של אסתטיקה. צריך להיוועץ עם אנשי אסתטיקה.

הא' מלמד: אני רואה שאנו מתחבטים, משום שאנו רוצים לסטוט משיטת הניקוד המקובלת. באחת הישיבות שמענו מד"ר סיון, שיש אמצעים טכניים, המאפשרים לסדר בדפוס אות עם ניקוד. למה ללכת סחור סחור? מוטב לנקד שמות כאלה בניקוד המקובל בלי לחפש אותיות.

כיוון שמתכוננים להוציא רשימה, אני מציע להוציא מן הרשימה גם את הפרסית. את הפרסית צריך לצרף לערבית.

הא' בלאו: במבוא לכללים כתוב, "שהתעתיק מבוסס על אותיות והגייה של הלשון העברית. הגייה זרים, שאינם קיימים בלשונו, יועתקו באותם ההגיים, המתקרבים במבטאם למבטא ההגיים הורים". על רקע זה ברור, שאין כאן רצון לנסות - כפי שאמר פרופ' רבין - להביע את ההגיים השונים של הלשונות השונות, אלא הכוונה היא אך ורק להעביר את ההגיים האלה להגה העברי הקרוב ביותר. הכוונה לאפשר לקורא לבטא בהתאם לעברית השגורה בפיו מלים אלה; אין כוונה לבטא את המלים האלה כפי שמבטאים אותן בלשונות השונות. לו הייתה זאת הכוונה - היינו צריכים ליצור אל"ף-ב"ת פונטי; ואז נצטרך להפוך אותיות ולהצביא אותיות. עקרונית לא נראה לי לערבב את התעתיק המדויק עם התעתיק הקיים לפנינו. כל מה שאנו רוצים הוא - לאפשר לקורא לבטא את המלים הלועזיות בהתאם למבנה הלשוני שלו.

לכן נראה לי, שבעיני הדגש אינה קיימת. יש לשונות, שבהן ההכפלה יש לה חשיבות גדולה. לא כן בעברית הבסיסית. על כן אין כאן כל צורך להקפיד על דגש חזק. ממילא ישמש לנו סימן הדגש לדגש קל בלבד. אם תודפס לפי הצעה זו בלי סימן דגש, תיקרא אוטומטית כבי"ת רפה.

ובנוגע לסגול - לאקדמיה יש ניסיון באותיות נוספות. כבר היה הדבר במליאה, והציבור התנגד לזה בהרפות. (הא' אירמאי: זה לא נתקבל במליאה.) אך הייתה זו הצעה רשמית שהגיעה לעיתונות. קמה סערה. איני חושב, שיש סיכוי להכניס כאן אותיות נוספות. לדעתי אין כל סיכוי, שעניין תגו"ן הפוכה יתקבל.

נשארות שתי אפשרויות: אנו צריכים לזכור, שהצעות אלה מכוונות לדפוס, ולא לכתיבה. זו הסיבה, שמצאה הוועדה לנחוץ להציע את האל"ף הסגולה, ולא את הסגול. לו הייתה אפשרות מבחינת הדפוס לכתוב את הסגול בלבד, ולא את האל"ף הסגולה – היה זה עדיף. אבל, כנראה, אין אפשרות טכנית להשתמש בסגול בבית הדפוס. יש אפוא למעשה שתי הצעות, ולי נראית ההצעה להשתמש ביו"ד. אם הדבר לא נראה למליאה, הרי ברור, שהאפשרות היחידה הנשארת היא האל"ף הסגולה. (הא' ייבין: מי קידש את האל"ף הסגולה?) הנוהג הפניעה הקטנה ביותר בלשון היא בדרך של אל"ף בסגול.

נדמה לי, שהמליאה תצטרך לבחור בין האל"ף הסגולה לבין היו"ד.

הא' דותן: השאלה העיקרית, שאנו מתחבטים בה, מזכירה לי את הדיון בכללי הכתיב. יש בעיה, שהתלבטנו בה בכללי הכתיב, בעית ההבחנה בין a ל e. בעברית לא פתרנו את הבעיה; בלועזית נצטרך, כפי הנראה, לפתור אותה. לא שמעתי מאיש הצעה שלא לקבוע הבחנה בין שתי התנועות, יש צורך לקבוע כאן סימן מיוחד, חדש, ל e. אני מסכים לכך, שהרי אין מדובר כאן בכתיבת טקסטים שלמים, אלא במלים בודדות פה ושם. ואם הייתה התנגדות רבה לקביעת סימנים חדשים בכתיב העברי, הרי כאן, בתעתיק, אפשר לקבוע סימן מיוחד לציין התנועה e. השאלה היא – איזה סימן יש לקבוע.

הנו"ן המנוזרת – איני יודע מה הקשר בין נו"ן זו לבין אם קריאת. וגם אין לה צורה מוגדרת. אני מכיר צורות רבות של נו"ן הפוכה – לכל הכיוונים האפשריים. ומה לגבי יתר ההצעות? היו"ד אינה באה בחשבון. היא מציינת i. אל"ף בסגול – איני מבין את התומכים בהצעה זו. הנימוק היחיד הוא, שכבר נעשה ניסיון. אנו עדים ויודעים, שהניסיון לא הצליח, ולמה נתמוך בו? אין הבדל בין e לבין א סגולה, ונדמה לי, שאל"ף סגולה גרועה יותר. שכן יש ללמד את הקורא: אם אתה מוצא א בסגול בטקסט מנוקד, עליך לקרוא כהלכתה, אך א בסגול בטקסט לא-מנוקד אין אתה רשאי לקרוא כלל, אלא עליך לקרוא את האות שלפניה בתנועת e.

אני תומך בהצעה להשתמש בסימן המקובל – סגול. כל ההצעות האחרות אינן יכולות להתקבל, ואפילו לא הסימן ׀ שהציע הנשיא בן-צבי ו"ל לכתיב עברי. הוא אומר משהו לחכמים, היודעים את מקורו בכנענית. לקורא הפשוט זהו סימן זר. ואם מחליטים על תוספת סימן, מוטב שיהא זה סימן, בעל משמעות לקורא העברי. וכזה יש רק סימן אחד, והוא – סגול מתחת לאות. אין בעיה טכנית לא בדפוס, ולא בכתיב. אני מציע, שלא להתווכח כאן על פרטי הביצוע של הסימן, וכיצד להוסיפו, ומה צורתו המדויקת. זוהי שאלה טכנית. אני מוכן לשקול אפשרות לשים את סימן הסגול בין האותיות ברוח קטן, ואולי מתחת לרווח. לדעתי, לא זהו הנוף, היכול לעסוק בשאלה הטכנית הזו.

לעניין v – נראה לי, שהכרחי הוא להשתמש בסימן הרפה מעל לבי"ת. אין די בהוספת דגש לציין ב"פ דגשות. עלינו להתחשב בקורא ובהרגליו. ובעיני הקורא הרגיל היעדר הדגש בטקסט לא-מנוקד אינו מציינ הנייה רפה, והוא קורא ב = פ = p. הכרחי הוא אפוא לסמן את הרפה מכל מקום, בין שיוחלט לסמן את הדגש הקל, ובין שיוחלט שלא לסמנו. וכדי שלא לסטות מכללי הכתיב העברי שקבענו, יש לציין כל ב דגושה בנקודה.

אני מציע אפוא לסמן את שני הדברים. הדגש והרפה הומצאו זה לצד זה, והם משמשים יחד בכתיב-היד העתיקים. אם יש לוותר על אחד מהם – מכל מקום לא על הרפה.

הא' רבין: בדברי בפעם הראשונה, הסתפקתי בהבאת ההצעה. עתה אני רוצה לומר כמה דברים משלי על ההצעה הזאת. מתי ואיפה אנו מוצאים אותם שמות זרים, שאנו דואגים להם כאן? זה לא עניין של מכתבים פרטיים. שאלו הרבה מהחברים, איך לכתוב את הסימנים. במכתב פרטי אני יכול לכתוב את המלה בלועזית. אני יכול לנקד. אפילו כאשר אני כותב

במכונת כתיבה, אפשר לנקד. אין כל צורך בבלות שעות יקרות בוויכוח, כדי להחליט מה עושים במכתבים, ומה עושים במכונת כתיבה. לו היה זה העניין, היית מבקש להסירו מעל הפרק. אנו משתדלים למצוא פתרון לעיתון, בספרים יקרים אפשר לנקד. אם רוצים שם להכניס סגול כדי לסמן e, לא יהסס מוסד ביאליק, למשל, להכניס סגול. אין כאן שום בעיה. בספרים אפשר לנקד כל מלה זרה במילואה. השאלה היא לגבי העיתונות, לגבי אותו עיתון שמודפס בלילה ויוצא לאור למחרתו בבוקר, ובו אין אפשרות של ניקוד. זהו המקום, שבו מופיעים השמות הזרים. שם מופיעים שמות זרים, בלי שידע אדם מראש על מה מדובר. אלה שמות חדשים לבקרים. אנו צריכים לראות לגד ענינו את העיתון העברי, ולדאוג שיתן אפשרות לקורא להבין – ולא חשוב כל כך, שידע הקורא העברי, איך השם נכתב בלשון המקורית; הוא צריך לדעת, כיצד מבטאים זאת "בעברית", כלומר בתוך גבולות האמצעים הפוניטיים שיש בלשון העברית המדוברת שלו.

אני משתומם, שדיברו כאן חברים על כך, שבאל"ף הסגולה שוכחים לשים את הסגול, ובאותו זמן הם מציעים לסמן רפה, לנקד סגול, להמציא אותיות חדשות. על מה אנו מדברים? העיתון אינו יכול להרשות לעצמו להזמין אות חדשה. האם יזמין עיתון 25 אותיות עם סגולים? האם הוא יזמין אותיות עם סימן של רפה?

אנו צריכים לדאוג לכך, שיהא תעתיק שלא יהיה בו סימן נוסף על מה שנמצא בכל העיתונות העברית היום. למה הכנסנו את בכ"פ הדגושות? כי יש תקווה מסוימת, שיקבלו במשך השנתיים הבאות את החלטות האקדמיה בנוגע לעברית גופה, וכל עיתון יוציא את הכסף לרכוש את האותיות הנוספות; ואולי תקציב הממשלה מענק מיוחד לכל עיתון, כדי שיוכל לקנות את האותיות. יש תקווה מסוימת, שאותיות אלה תהיינה. אם יכניסו אות כמו אל"ף סגולה, יכול להיות שהעיתון ישתכנע להכניס אותה למכונת הסידור.

ולמה אל"ף בסגול, ולא גו"ן הפוכה? כבר אמר הא' מ'רסקי, שאם יהיה סימן יפה יותר מדיי, עוד יתחילו להשתמש בו גם בעברית. אנו צריכים לדעת, על מה אנו מחליטים. דווקא אותו סימן של אל"ף סגולה שכל כך לא נוח ולא יפה – איני אומר שמבחינה אסתטית הוא מפריע – יש תקווה שלא יחדור למלים עבריות. אני יכול להציע "ע" בלי הקו האמצעי. גו"ן הפוכה – חוששני שתחדור לבסוף גם לכתיבה העברית. אני רוצה להציע לסדר היום, שהיושב-ראש יערוך הצבעה ניסיונית, ונראה מה חושבים החברים.

הא' בן-חיים: לא נוכל לערוך הצבעה ניסיונית, כי יש עוד כמה חברים שביקשו רשות הדיבור ועלינו להמשיך את הוויכוח בישיבה הבאה. אני מבקש רק לסכם את ההצעות שנשמעו. יש לנו הצעות:

1. גַּאָטָא, בָּאָר, הָאָרֶץ;
2. גַּעֲטַע, בַּעַר, הַעֲרֵץ;
3. גַּטָּא, בָּזַר, הַזֶּרֶץ;
4. גִּיטָּה, בִּיר, הִירֶץ;
5. גִּטָּה, בָּר, הָרֶץ

אני מציע שתדון האקדמיה בנושא מן הבחינה הלשונית, ולא תיכנס בשאלות של ביצוע טכני. יש אפשרויות טכניות רבות. אם מציעים משאלה ברורה לטכנאים, הם יפתרו אותה. מכל ההצעות, רק שתי האחרונות אינן מנוגדות לכתב העברי. אני יודע, מהי דעת הקהל על הכנסת אותיות חדשות. לשתי ההצעות האחרונות יש יסודות במסורת. נמציא לחברים את שני הפרוטוקולים, של הישיבה הקודמת ושל הישיבה הזו. נבקש מן